

IULIA MĂRGĂRIT

Institutul de Lingvistică „Iorgu
Iordan-Al. Rosetti” al Academiei
Române (București)

**SPIRIDON VANGHELI: „TATĂL”
LUI GUGUȚĂ CÂND ERA MIC¹.
Impresii de cititor sau redescoperirea
Basarabiei antebelice**

Abstract. This paper presents the author's impressions after reading the volume announced in the title. Overall, it is estimated the prewar Bessarabia image seen with the eyes of a child who is the main character, *alias* Spiridon Vangheli in childhood. In a book, in fact for all ages, the writer revives a world long gone, when the peasants as the core representatives of the Romanian nation, fully honored their role. Their life of hard work was exemplary. Villages in which they lived obeyed unwritten but strict rules which refer to relationships between parents and children, between villagers. Everything happened within light, harmony and trust. A well organized society seemed so steady and yet failed miserably. By his grace of a genuine teller, whose affiliation to Romanian literature results from his work, Spiridon Vangheli joins the great family of Romanian writers.

Keywords: Bessarabian culture, spiritual family, large family of Romanian literature, cultural landmarks, a technique of memories, Bessarabian writer.

Textul de față se datorează faptului de a fi participat la colocviul *Spiridon Vangheli, scriitor al copilului universal*, desfășurat în 22 octombrie 2013 la Institutul de Filologie al Academiei de Științe a Republicii Moldova, din Chișinău. Titlul structurat alternativ a rezultat prin modificarea variantei primare, deja anunțate organizatorilor, *Particularități de limbă în opera lui Spiridon Vangheli*. Reformularea integrală a acestuia s-a impus de la sine, după citirea volumului „*Tatăl*” lui *Guguță când era mic*, de altfel, unicul pe care am reușit să-l procur! Evident, mi-a parvenit de la un tânăr coleg basarabean, Victor Celac, stabilit cu serviciul și familia la București. În consecință, am extins modificarea, întrucât impresiile mele de cititor depășeau cadrul strict al unor particularități lingvistice.

Cea dintâi și cea mai puternică impresie, cea de apartenență a scriitorului și a operei sale la cultura basarabeană, m-a pus în fața chestiunii dacă, în alte condiții, de absență a copertei și a foii de titlu, aş recunoaște identitatea acestora, cu alte cuvinte, calitatea de emblemă a provinciei amintite. Răspunsul, cu siguranță, „da”, pe care l-am autoformat rapid, s-ar motiva, pentru început, prin toponimele reale, întâlnite pe parcursul narațiunii: orașul Bălți, ori chiar numele ținutului, Basarabia. În plus universul basarabean se definește convingător, la tot pasul, prin arta scriitorului, perceptibilă în imaginea ținutului românesc dintre Prut și Nistru, din care el însuși provine. Pentru reconstituirea aceluia univers, autorul

¹ Spiridon Vangheli: „*Tatăl*” lui *Guguță când era mic*. Chișinău, Editura pentru copii, „Guguță” 2011.

își rememorează copilăria în tehnica „amintirilor”, organizate în episoade independente, în sensul substanței narative, dar care, în fond, au ca punct comun de plecare realitatea basarabeană din preajma celui de-Al Doilea Război Mondial (chiar, mai precis, anul care precedă cedarea provinciei (v. titlu: *antebelic*). Impresia cititorului este de a se afla în fața unei cărți, izvorâte din biografia autorului, iar dacă intervin completări de ficțiune, ici-colo, pentru rotunjirea imaginii artistice, acestea sunt atât de măiestrit realizate, încât, din capul locului, se exclud. Rememorarea se alimentează din „fondul personal” de impresii pe care „*Tatăl*” lui *Guguță când era mic*, de o sensibilitate ieșită din comun, le-a acumulat. De aici, prospețimea, claritatea, puritatea narațiunii, pentru că autorul (=copilul de odinioară) este incapabil să mistifice, să falsifice, să denatureze ceea ce a văzut și a trăit, ca, de altfel, toți copiii nepervertiți de experiența vieții. În acest fel, autenticitatea narațiunii este deasupra oricărei suspiciuni. Scriitorul recompune tabloul unui sat basarabean, din jurul anilor '40, valorificând „documentele personale”, înregistrate de propria memorie. Se încheagă, astfel, o imagine de ansamblu a cărei dominantă (cromatică) este lumina. În plus, tandrețea și afecțiunea cu care autorul însoțește fluxul narativ, conferă textului emoția și căldura aducerii-aminte. Căci tot ceea ce este reînviat din microuniversul satului: împrejurimi, consăteni, vecini, tovarăși de joacă, familia, poartă sigiliul afectiv al scriitorului. El știe să-și domine sentimentele dintr-un bun-simț țărănesc ancestral care totuși se infiltrează, subteran. Am putea afirma că iubirea, dătătoare de armonie, plutește permanent pe „cerul povestirii”, asigurând o atmosferă de pace și calm, de luminozitate, de normalitate, în care viața „curge”, după rânduiele vechi, fără greș, fiecare având rostul său și locul său, nimeni nestingherind pe nimeni. Din această lume de legendă, atemporală, parcă, se desprind, conturându-se memorabil, părinții copilului-personaj, *alias* „*Tatăl*” lui *Guguță când era mic*. De departe, chipul mamei iluminează micul „muzeu sentimental”, deschis de Spiridon Vangheli, în onoarea cititorului, al cărui ghid devine și pentru care îndreaptă bagheta spre exponatele „memorialistice” demne de interes. De aceea, poposim, împreună cu scriitorul, în fața mamei acestuia, Frăsina Vangheli. Ca și la Creangă, și la autorul basarabean nu găsim portrete fizice, nu știm cum arată personajele, astfel de detalii nu au relevanță și, de fapt, constituie taina și opțiunea autorului. Personajul prinde viață din ceea ce face, din felul cum vorbește, înfățișarea nefiind esențială pentru prezența acestuia. Țărancă știutoare de carte, puțină, ori neștiutoare, detaliu nesemnificativ pentru profilul său spiritual, Frăsina Vangheli are o casă de copii, o gospodărie nu tocmai ușoară, cu responsabilități permanente, a căror îndeplinire o ține veșnic în mișcare. Mobilitatea continuă definește personajul care, în ochii propriilor săi copii, nu se odihnește niciodată, alergând întruna de parcă ar scăpa un tren știut numai de ea. Cotidian, în familia Vangheli, copiii se culcă, lăsându-și mama „în picioare”, pentru ca a doua zi s-o găsească în aceeași poziție. Când anume dormea ea? este întrebarea la care au căutat răspuns fără șansa de a-l găsi. Copleșită de treburi, ca odinioară Smaranda Creangă, își crește copiii în dragoste deplină. Când aceștia „se întrec cu măsura”, extenuată de multele ei obligații și de multele lor năzbâtii, Frăsina Vangheli încearcă să depășească momentul cu ceea ce are la îndemână, fie și meșteșul fierbinte. Cu acesta, transformat în „armă de luptă”, se angajează în urmărirea vinovatului. Competiția este inegală, copilul reușind

să se salveze într-un „pom de nuc”. Dar cu ce preț? Toate remușcărilor copleșitoare și „mila” (= dragostea) față de mamă, fac victoria „à la Pyrrhus” de nesuportat. De cealaltă parte, „învingătoare”, preocupată de a nu-și fi lovit fiul, la mânie, imaginează scenariul prin care să-și redobândească liniștea maternă. Felia de mămăligă fierbinte și „scrobul”, la aceeași temperatură, aduse sub pom, prin aburii lor, preluați de înălțimi, conving copilul să coboare. Regretele și remușcărilor foștilor „beligeranți” se contopesc în scena împăcării, culminând cu voluntariatul copilului de a executa, cu întârziere, pedeapsa meritată. Oferta acestuia, „bate-mă, mamă!”, neluată în seamă, și sentimentul de vinovăție îl fac să se autopedepsească, pe loc, izbindu-se cu capul de nuc. Ce performanță educativă, la o țărancă! Înțelegem că procesul de conștiință de acum un secol, de la Humulești, „și de m-ar fi bătut mama cu toate gardurile...”, se repetă nu numai pentru că din totdeauna și de pretutindeni, copiii au fost la fel, ci, mai ales, în virtutea faptului că Spiridon Vangheli, ca și Ion Creangă, a fost zămislit pe același pământ al Moldovei, separate, din când în când de apa Prutului, de oameni ai locurilor vorbind aceeași limbă, trăind după aceleași reguli și aceleași obiceiuri și sentimente. Aceeași Frăsina Vangheli, când războiul ajunge în preajma satului lor, găsește resurse pentru a improviza un atelier, interzis civililor în asemenea vremuri. În acest fel ea încearcă să-și salveze cei doi copii aflați la învățătură în orașul Bălți, bombardat din plin. Ca o Vitoria Lipan, de această dată, cu motivație maternă, ea trece printre patrulele germane, ajungând în orașul asediat. Prin astfel de episoade scriitorul basarabean se raliază nu numai familiei spirituale a lui Ion Creangă, ci și a lui Mihail Sadoveanu ori a lui Alexandru Vlahuță, pe care ni-l amintește „învățătorul din pom”, o variantă de Mogâldea, fără caracterul odios al aceluia. Dar când autorul rememorează episodul terifiant care îngrozește satul, prin perspectiva de a fi duși la „urșii albi” de către „eliberatori” și când tot mama-i salvează, ascunzându-i „la deal”, într-o colibă, iar aceștia constată a doua zi că peste noapte părul Frăsinei Vangheli „fusese nins”, el rămâne un autentic scriitor basarabean, împovărat de ororile istoriei, de proporții catastrofice, la scara acestei provincii.

Lumina tablourilor de aducere-aminte de până aici, începe să pălească, se stinge. Cromatic, peisajul devine cenușiu, iar ceea ce copilul a adus cu sine, săpat adânc în intimitatea memoriei sale, este comentat de adult, de scriitor. Așa se face că imaginea luminoasă, rămasă doar în „fondul sentimental” al autorului, va dispărea din câmpul vizual al Basarabiei. Pe „retina” amintirii, copilul a reținut, în imagini, mulțimea satelor, dezorientată, înfometată, în căutarea unei salvări, costumată identic, în zdrențe, cu aceeași recuzită: o torbă, în drum spre nu se știe unde. Gara reprezintă o salvare, și către ea se îndreaptă cu toții. Dar cei mai dotați, pentru „a pescui în ape tulburi”, încep să acționeze, căci, sub podul de la gară, un astfel de individ sustrage torbele de la stăpânii lor cu ajutorul unei sfori prevăzute cu un cârlig. Îndârjirea de a nu ceda face ca un fost proprietar al unei mici agoniseli să cadă sub roțile trenului. Copilul de atunci a înregistrat tabloul de neuitat, comentat acum de scriitor: *O, cerule, ori ne iei pe noi toți, ori dumirește-ne ce se întâmplă cu Basarabia!* Din nou, prin comentariul său, Spiridon Vangheli stă alături de un alt înaintaș moldovean, cronicarul Ion Neculce. Acesta din urmă istorisind evenimentele la care, *nu [m]i-au trebuit istoric străin, întrucât le trăise, au fost scrise în inima mea!*, exclamă patetic, ori de câte ori este cazul: *Oh! Săracă Țară a Moldovei!*

De fapt, prin scrisul său, Spiridon Vangheli se integrează în marea familie a literaturii române, trecând chiar apa Milcovului. Am anticipat paragraful pe care l-am rezervat lui Ștefan Vangheli, tatăl scriitorului. Prin dimensiunile sale spirituale, acesta se înscrie în galeria personajelor-țărani, reprezentând aceeași literatură română. Când ia parte la jocurile copiilor, căci nu ignoră disponibilitatea ludică a acestora (construiește „un bulgăre de omăt” atât de mare, încât devine derdeluș ad-hoc pentru „toți copiii mahalei”, deși amplasat nefericit la fereastra casei, unde Frăsina Vangheli va trebui să aprindă lampa pe timpul zilei), cu siguranță, ne amintește de gesturile similare ale lui Ștefan a Petrii din Humulești. La fel, când procedează didactic, expunând copiilor situația cailor din gospodărie pentru a căror „condiție fizică” era necesar păscutul pe câmp, pe timpul nopții, iar nu hrănirea acestora cu iarbă cosită, în curte, și când, în ciuda tuturor riscurilor, acceptă oferta unuia dintre ei, evident, „tatăl” lui Guguță în persoană. Angajamentul ofertantului de a fi înhămat el însuși, în locul cailor, în caz de furt, atât de dezarmant de sincer, de naiv și de bărbătesc, totodată, smulge acordul părintesc. Până aici este relatarea copilului, căreia-i urmează observația scriitorului: *Numai tata știa ce a văzut în ochii mei, o scânteie care cântărea cât amândoi caii: „Gata, pălăria lui nu-i goală! Sub pălăriuța asta o să se nască la noapte un bărbat!” i-o fi trecut prin gând tatei.* Verificarea la care a recurs, în timpul nopții, pentru a se încredința că paza cailor nu lasă de dorit, îl situează pe Ștefan Vangheli alături de craiul din povestea lui Ion Creangă, care-și testează similar fiii angajați în „cursa” pentru moștenirea unui tron împărațesc. Fără îndoială, împăratul procedează ca un țăran, iar țăranul ca un împărat, altitudinea morală a acestora nefiind diferită. Înțelepciunea lui Ștefan Vangheli este memorabilă. Scena capitulării în fața istoriei o reinterpretează pentru copil (= „tatăl” lui Guguță), simulând ingenuncherea totală: *Caii mi i-au luat, pământul, via, livada, totul a încăput pe mâna lor, dar și eu, a surâs tata, am scos salcâmii din jurul casei și am dat și ciorile în colhoz: să cârâie acolo, cu puii lor cu tot!* Umorul fin cu care-și încheie relatarea, în fapt, o persiflare la adresa noilor ocârmuitori, cărora le-ar fi necesară o muzică adecvată (= de ciori!), dincolo de resemnare și inutilitatea opoziției, ne amintește, din nou, de Ștefan a Petrei. *Apăi, dă, măi femeie, dacă toți ar învăța carte, cine ne-ar mai trage ciubotele?”* Mai mult, episodul cu salcâmii îl apropie, prin esența întâmplării, de a-și lua revanșa în înfrângere, de un alt personaj-țăran din câmpia Dunării, de astă dată de Ilie Moromete din cunoscutul roman al lui Marin Preda. Și acesta din urmă își rezolvă o dificultate financiară, procedând asemănător: prin tăierea salcâmului, râvnit și așteptat de vecinul său, Tudor Bălosu. Identitatea arborilor este, desigur, întâmplătoare. Neîntâmplătoare rămâne reacția eroilor la presiunea factorilor externi.

Pe tot parcursul lecturii, narațiunea, fără ca scriitorul să-și fi propus acest lucru, ne trimite cu gândul la repere ale culturii române, dar cel mai frecvent la Ion Creangă. E suficient să menționăm tipul de povestire practicat de Spiridon Vangheli pentru a ne apărea în minte scriitorul de la Humulești. Aceeași fluentă și același har al povestirii, același vocabular moldovenesc, populat de „hojmalăi”, următorii lui Nică, „printre păpușoi”, dar și ai „tatălui” lui Guguță: *ca din pământ răsare un hojmălău; gliganii, însuși Nică se întindea pe nisip cât mi ți-i gliganul*, sub ochii mamei sale dezamăgite și îndârjite, dar și la autorul basarabean: *gliganul, care are picioare lungi, îl înhață pe frate-meu.* Cuvântul, împrumut de origine bulgară, semnifică, etimologic, „porc mistreț”.

În graiurile moldovenești se mai păstrează forma originală, prin comparație cu *găligan* în Muntenia, ce-i drept, ambele variante dialectale cu același înțeles peiorativ figurat, „vlăjgan”; *prăpădenie* „cataclism”, declanșat, la Ion Creangă, de mătușa Mărioara – v. *La cireșe*, iar la Spiridon Vangheli, dezlănțuit de stihii, în dimensiunile lui cosmice firești: *S-a amestecat cerul cu pământul... prăpădenie, nu alta*; expresii specifice, *drăgăliță, Doamne*, la Ion Creangă, iar, în varianta primară la autorul din Basarabia: *Era de acu toamnă... umblam, dragă Doamne, la școală la Bălți*. Cei doi scriitori se exprimă cum au auzit vorbindu-se în satele lor, în familiile lor: *Smărăndița popii plângea de sărea cămeșa de pe dânsa*, ca și consătenii „*tatălui lui Guguță*” într-o situație similară. Specifice oralității, expresiile nu sunt singurele elemente proprii acestui stil, căci întrebările retorice se practică și de o parte și de alta (*Și unde n-am mâncat un zdupac de la mama!*), ca și adresările frecvente prin implicarea tipului de cititor-ascultător – *Ia gândește numai, să alegei coala un harbuz de la curpen, pocnindu-l cu sfârta, iar el, șmecheroiul, să fie roșu!*). Până și autoportretele celor doi scriitori pledează pentru afinitățile lor comune, cel basarabean autoprezentându-se conform aceleiași tipar: *Ia am fost și eu, pe lumea asta, o bucățică de humă însuflețită... care nici cuminte... nici frumos până la..., nici bogat..., iar peste timp, de dincolo de Prut: Cine eram eu? Ia acolo, un băiețaș zgribulit, cu o cușmă țuguată...*

Prin „*Tatăl*” lui Guguță când era mic, Spiridon Vangheli reînvie o lume ieșită din arena istoriei. Frumusețea acelei lumi rezidă în substanța umană, în calitatea generațiilor de atunci, din acest punct de vedere, a căror moralitate și spiritualitate, într-un spațiu dat, asigurau normalitatea și armonia interumană, dar și între om și natură. Scriitorul basarabean dezvăluie urmașilor o lume pe care aceștia nu o cunosc și nu o bănuiesc. Exemplaritatea acesteia oferă modele morale. Personajele, de o frumusețe sufletească impecabilă, trăiesc și-și cresc copiii, conform unor idealuri moștenite. Frăsina Vangheli își asigură unul dintre fii că aura sfinților care-i atrăsese atenția (pentru că frecvența biserica!), nu se dobândește artificial, așezând o coroniță pe cap, ci faptele bune și sufletul curat îl pot duce către aceasta. De altfel, din perspectiva părinți/copii valența educativă a cărții este indiscutabilă.

Dacă, pe baza volumului „*Tatăl*” lui Guguță când era mic, aș încerca să răspund, în mod simetric, la o altă întrebare: „Este Spiridon Vangheli scriitor pentru copii?”, răspunsul ar fi, cu siguranță, „da”, în măsura în care Ion Creangă sau Antoine de Saint-Exupéry sunt scriitori pentru copii, ori în măsura în care, în fiecare adult, se mai ascunde un copil.